

"Mit csináltál a rád bízott talentumokkal?"
A Hátrányos Helyzetű Tanulók Arany János Tehetséggondozó Programjának rövid összefoglalása

„Mit csináltál a rád bízott talentumokkal?”

Talentum, a szó a bibliai időkben még pénzérmét, a pénz értékét jelölte, ma a magyarul kicsit régiesen hangzó talentum szó hallatán a világ számos nyelvén a tehetség fogalmára asszociálunk. Tehetség – a fogalmat sokan, sokféleképp határozzák meg, tudományos viták tárgya, de miért kérdőjelezné meg bárki az eredeti jelentést, azt, hogy a tehetség érték.

Nincs más számonkérés, csak gyermekeink tekintetében. Ahány szóra vágó gyermek, a jövőnek megannyi lámpása a meglódult időben.”

Így folytatódik a Sütő András idézet, a 2000-ben indult országos Arany János Tehetséggondozó Program pedagógiai programjának mottója. A *számonkérés* pedig ránk, felnőttekre vonatkozik, és mi a tehetségünkhöz mérten próbálkozunk, hogy ne járjunk úgy, mint a rábízott talentumot földbe rejtő egyszerű szolgáló ...

Komplex tehetséggondozás

A magyarországi komplex, nem csupán egy-egy tanárhoz vagy tantárgyhoz, tagozathoz kötött tehetséggondozó programok történetének 2000-re már közel 75 éves múltja volt. Az ekkor születő, és azóta is szüntelenül formálódó Arany-programnak volt hová visszanyúlnia, és büszkélkedhetett az Európa-szerte méltán irigyelt országos jelzővel. Politikai akarat, pénz, és nem utolsósorban emberi lelkesedés, erő összhangja indította útjára.

A pedagógiai programban akkor megfogalmazott célok egyik része a tudás tekintélyének visszaállítása, az esélyteremtés, vagyis a különböző szociális, kulturális, gazdasági háttérrel rendelkező szülők gyermekeinek egyenlő esélyeket biztosító oktatási, és támogatási rendszer kialakítása, a tehetséggondozás, valamint az oktatás tartalmának korszerűsítése, minőségének fejlesztése az indulás óta sem változtak. A célok másik köre azonban kibővült, míg az első években az elsődleges cél a jól képzett, kreatív, lakóhelyéért tenni akaró vidéki, falusi, tanyai értelmiség megerősítése, társadalmi mobilitásának elősegítése volt, ma a program nyitott a kis és nagyvárosi hátrányos helyzetű rétegek számára is.

2003 szeptemberében a program átkeresztelődött, ma a Hátrányos Helyzetű Tanulók Arany János Tehetséggondozó Programja már a nevében is jelzi azt a szakmailag összetett feladatot, hogy hátrányos helyzetű diákok tehetséggondozását vállalja fel. Erre a szemléletében a tehetséggondozás terén újszerű szakmai kihívásra az intézményeket pályázat keretében az Oktatási Minisztérium választotta ki. A tehetséggondozás területén hagyományokkal rendelkező, a felvételre való felkészítés sikerében előjáró gimnáziumok és kollégiumok közül meggyenként egy-egy, illetve esetenként két (Borsod-Abaúj Zemplén, Veszprém, Szabolcs-Szatmár-Bereg és Heves megye) iskola-kollégium intézmény pár csatlakozott a programhoz.

Az Arany-program szakmai tartalma a tehetséggondozás és a kollégiumpedagógia területén dolgozó elismert szakemberek közreműködésével a programba résztvevő intézmények egy éves önfejlesztő munkájának az eredményeként született meg, azóta pedig a tapasztalatok, visszajelzések alapján folyamatosan alakul, kisebb-nagyobb változásokon megy keresztül

Tartalmi szempontból a tehetséggondozásnak egyik legfőbb módszere a gazdagítás, és az a mind többször előtérbe kerülő alapelv is, hogy a gyermekek fejlesztése nem korlátozódhat csupán képességek fejlesztésére, hiszen a kimagasló teljesítményeket nem csak a képességek, hanem az egyéb humán tényezők is meghatározzák. Az Arany-program operatív programjának hátterét a világon széles körben elfogadott Renzulli-féle Gazdagítási Triász Modell alkotja.

A Triász első eleme az ún. első típusú gazdagítás, melynek célja, hogy a tanulókat minél több olyan témával, foglalkozással, hobbiival, személlyel, hellyel és eseménnyel stb. ismertesse meg, olyan dolgokkal, melyeket eredendően a szokásos tantervek nem fednek le.

A második elem a csoportos fejlesztő programok, tréningek, melyek a kreativitásra, a gondolkodásfejlesztésre és az érzelmi folyamatok fejlesztésére teszi a hangsúlyt: ide tartoznak a tanulásmódszertani fejlesztések, az írott a beszélt és vizuális kommunikáció, az önismeret, művészi kifejezés fejlesztése stb. Ezeknek egy része már megoldható osztálytermi keretek közt is. A harmadik típust és szintet képviselő gazdagítás azoknak a tanulóknak szól, akik elköteleződnek egy-egy önállóan választott terület iránt. Ebben az esetben egyéni vagy kics csoportos tehetséggondozásról beszélünk, valódi – nem öncélú, lehetőleg mindenki számára hasznos - produktumok létrehozásáról, világra segítéséről.

A program egyedülálló erénye, hogy normatív finanszírozás keretében biztosítja a benne lévő hátrányos helyzetű tanulók számára mind a három gazdagítási típusnak az anyagi fedezetét is.

A gyakorlatban:

Az 5 éves program keretében folyó oktató-nevelő munka az iskola - kollégium párok folyamatos és kölcsönös együttműködésére épít, azaz a tanulók számára az oktatás közösen történik a gimnáziumban és a kollégiumban.

A négy gimnáziumi évet megelőzően a diákoknak az ún. előkészítő évfolyamon lehetőségük van a gazdagító programok mellett az esetleges tudásbeli és kulturális különbségeik leküzdésére. Ezen az évfolyamon kiemelt szerepe van az idegen nyelvi és a számítástechnikai képzésnek, a komplex tantárgyi programoknak.

Heti 4 órában már itt elkezdődnek az 5 éven keresztül átívelő Arany János-i blokk órák, ahol a diákok egyrészt a tanulás módszertanával ismerkedhetnek meg, és ezen belül számtalan területtel a beszédműveléstől a retorikáig, a gondolkodási képességek fejlesztésétől a kutatói gyakorlat elsajátításáig. Külön kiemelendő a kreativitást fejlesztő tréningek. Másrészt a tanulók részt vesznek a számukra életkori sajátosságok figyelembevételével kialakított 5 éves önismereti képzésen, mely a teljes személyiségfejlesztését - a reális énkép kialakításától a helyes pályaválasztásig - célozza meg.

Az előkészítő évfolyamon belül figyelemre méltó az a képzési forma, mely egy-egy intézmény szervezésében versenyek, vagy szaktáborok keretében valósul meg kötelező vagy fakultatív jelleggel. Ilyen például az évente több száz gyereket megmozgató pécsi művészeti tábor, a bonyhádi sporttalálkozó és még 9 különféle program az újságíró tábortól a matematikaversenyig. A felsőbb évfolyamokon már szerényebb mértékben, de szintén vannak közös programok.

A kollégiumokban mind az 5 év folyamán havi egy hétvégén előre tervezett formában a tanulók kulturális programokon vesznek részt, ez az ún. kollégiumi hétvége az előkészítő évfolyam első félévében fokozatosan kerül bevezetésre a kollégium és az iskola sajátosságainak figyelembe vételével.

Mint talán az eddigiekből is látszik a programban tanító középiskolai és kollégiumi tanárok mind a tanórai és a tanórán kívüli szervezeti és munkaformákat kihasználhatják és összekapcsolják a tehetséggondozás és a hatékonyság érdekében a kirándulásoktól az egyéni tehetséggondozásig, vagy ha úgy adódik az egyéni hátránykompenzációig.

Az intézmények oktatási szerkezetétől függően az előkészítő év kivételével a diákok vagy egy osztályt képeznek, vagy az intézményben más osztályokba betagozódva folytatják tanulmányaikat.

A programba való bekerülés:

„Debrecenbe alig vittem annyit (pénzt), hogy a beköltözés költségeit fedezhessem; hazuról nem vártam, de tudván, hogy szüleim, ha a kis házat fejük felül s a pár köblös földet szájukból el nem adják, nem küldhetnek, nem is kértem. E helyzet iszonyú volt reám nézve. Hány kiússza így a kollégiumot? (értsd: kimarad) Nekem nem volt erélyem küzdeni. Kedvem a tanulástól elment...”- írja Arany János önéletrajzában. Ma azt mondanánk róla anyagilag hátrányos helyzetű diák. Ilyen diákok megtalálása, valamilyen irányú tehetségének kibontakoztatása, a tehetségük katalizálása az Arany-program célja, ami a gyakorlatban életre szóló lehetőséget jelenthet a jelenleg a programban tanuló 3000 gyerekeknek.

A kutatások szerint mérések nélkül nagyon nehéz beazonosítani azt, hogy kik is a tehetségigéretesek, ugyanakkor a hátrányos helyzet megítélése is képlékeny. Mégis a diákok programba való beválogatásának menetében évről-évre szükségessé vált a programba kerülés szempontjából meghatározó két tényező minél pontosabb körülírása, ezt az évente változó pályázati kiírások is tükrözik.

Jelenleg a programba kerülés feltétele egy jól sikerült – nem szaktárgyi jellegű – tehetségjellemzőket vizsgáló írásbeli felvételi. Ennek összeállítását a debreceni OKÉV és a Debreceni Egyetem pedagógia-pszichológiai tanszékének munkatársai vállalták. A diákokat a felvételire az önkormányzatok számára kiírt pályázat keretében – a diákok tantestületének szakmai ajánlására bármely magyarországi önkormányzat vagy kisebbségi önkormányzat delegálhatja. A diákok tanulmányi ideje alatt az önkormányzatok kétharmada az általa delegált diák anyagi támogatását is felvállalta. A tanulónak a jó felvételi mellett meg kell felelnie a pályázati kiírásban szereplő hátrányos helyzet kritériumainak is. (A szülő(k) iskolai végzettsége alacsony vagy a tanuló családja gyermekvédelmi támogatásra szorul vagy egyéb halmozott hátrányok). A pályázat és a felvételi időpontját a Tanév rendje rendelet rögzíti.

A feltételek:

Az első és talán legfontosabb feltétel a tehetséggondozó programban a program rendszeralkotó elemeinek összehangolása. Jelenti ez többek között azt a folyamatos kapcsolattartó munkát iskolák a kollégiumok, fenntartók, szülők, általános iskolák, a méréseket végző pszichológusok, szakmai munkaközösségek, az Arany János Programiroda és az Arany János Tehetséggondozó

Program Intézmények Egyesülete között, mely a lehetővé teszi, hogy a programnak lényeges elemei az egész országban azonosak legyenek.

A másik fontos feltétel és egyben segítség a tanárok, az iskola és esetenként a szülők számára a pszichológiai és pedagógiai mérések rendszere, mely egyben a tehetséggondozó program hatásvizsgálata is. A debreceni pedagógiai-pszichológia tanszékének munkatársai 5 évre időarányosan elosztva mérik a következő faktorokat: általános intellektuális képességek, kreativitás, egyéni tanulási stratégiák, tanulási motiváció, énkép, önértékelés, szorongás, pályaorientáció. A debreceni OKÉV munkatársai segítségével évente ismétlődő logikai, matematikai képességekre és az olvasásértésre vonatkozó pedagógiai méréseket alapul véve minden tanuló számára összeállított, személyre szóló, egyéni fejlesztési tervek készülnek, melyek alapján a kollégák nyomon követhetik a tanuló fejlődését.

Az eredmények eléréséhez kiemelten fontos a tanárokat, kollégiumi nevelőket a célok és feladatok megvalósítására felkészítő, az elmúlt 4 évben már több száz tanárt érintő továbbképzések rendszere. Csak néhány példát említsünk a legfontosabbakból: „Tehetségfejlesztési szakértő” szakirányú továbbképzés (Debreceni Egyetem), „Tehetség és fejlesztése” szakvizsgára felkészítő továbbképzés (Debreceni Egyetem), Tanulásmódszertan, kommunikáció (akkreditált továbbképzés, vezetője: Oroszlány Péter), Személyiségfejlesztés, önismeret (180 órás akkreditált továbbképzés, Debreceni Egyetem), Kollégiumpedagógia továbbképzése (akkreditált továbbképzés, ELTE).

A tehetséggondozó program már 2001-ben kibővült egy roma kollégiumi alprogrammal, mely 3 megyében kollégiumi keretek között vállalta fel a roma gyerekek tehetséggondozását. Ennek a programnak a folytatásaként indul el a fejlesztés alatt álló Hátrányos Helyzetű Tanulók Arany János Kollégiumi Programja, melynek elsődleges célja, hogy a szociológiai felmérések szerinti legszegényebb társadalmi réteghez tartozó diákok részére egyenlő esélyt teremtsen az érettségire adó középiskola sikeres elvégzéséhez.

„Tehetségem (mit elvitáznai nem lehet, különben nem volnék ott, ahol most vagyok) mindig előbbre tolt ...” – írja Arany önéletrajzában. Arany szerencsés volt, mert tehetsége "előbbre tolt", de tudjuk jól, hogy az csupán mítosz, hogy a tehetség minden nehézséget legyőzve utat tör magának. Különösen a valamilyen szempontból hátrányos helyzetű gyerekek esetében nincs ez mindig így, ezért tartozunk köszönettel azért, hogy a 2000 óta működő Arany tehetséggondozó program része lehet a magyar közoktatás rendszerének.

Szerző: Fuszek Csilla